

УДК 316.324.8:[140.8:[13+165.173]](045)

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net

Ера домінування Розуму

Я не можу чути без відрази ані найменшого натяку на відсутність творчого плану і творчої доцільності у Всесвіті, а тому існування Верховного Розуму, а отже і Верховної Творчої Волі, я вважаю необхідною і неминучою роковою вимогою мого власного розуму. Так, якби я і хотів тепер не визнавати існування Бога, то не міг би цього зробити, не з'їхавши з глузду.

М. Пирогов (1810—1881),
український учений, лікар

У серії статей автора викладено результати досліджень впливу колективної свідомості людства на події, що відбуваються на планеті Земля. Останні досягнення квантової механіки дали змогу підтвердити ноосферні ідеї В. Вернадського, П. Теяра де Шардена, Е. Ле Руа та інших учених, а також експериментально довести існування духовного світу, який є відображенням наших думок і впливає на світ матеріальний. Головним мотивом дослідження є бажання зрозуміти, у чому полягає мета подальшого розвитку людства? Яка роль кожної Людини в житті та як змінити його на краще?

У статті розглянуто особливості побудови аксіоматичної теорії соціальних систем [11], в якій використано відоме у фізиці поняття дуальності Світобудови. Це стимулює формування узагальнень, що виходять далеко за межі галузі, в якій ці результати здобуто. Тому успіхи фундаментальних наук завжди супроводжувалися розробленням ґрунтовних філософських концепцій. Причому філософія — у своїх найбільш вдалих проявах — відбиває не лише динаміку зростання обсягу об'єктивних знань про світ, а й процес удосконалення методів їх використання.

Пропонована розвідка ґрунтується на дослідженнях автора і працях відомих учених В. Вернадського [1], Г. Сковороди [8], А. Вейника [4], І. Острецова [6], І. Беляєва [7], П. Теяра де Шардена [12], В. Кузнецова [9], В. Тихоплава і Т. Тихоплав [10] та інших.

Вступ

У цьому році виповнилося 160 років від дня народження (12 березня 1863 р.) видатного українського вченого Володимира Івановича Вернадського, засновника Академії наук України та Національної бібліотеки України, що має його ім'я.

Головною справою життя науковця стало розроблення цілісного вчення про біосферу й її еволюцію в Ноосферу, в якій людський розум і наукова думка стають визначальними чинниками розвитку. Оцінка міжнародного значення розробок В. Вернадського в науковому світі є настільки високою, що відомі закордонні вчені Н. Полунін — президент Фонду охорони навколишнього середовища (Велика Британія) і Ж. Гріневальд (Женевський університет, Швейцарія) зауважували: "Виникає питання: чи не потрібно нам дуже серйозно замислитися про "вернадськіанську революцію" як термін, що охоплює його широку концепцію, здатну ефективно привести до прогресу в освіті, що стосується довкілля, і в результаті — до прогресу в добробуті світу. Це новий об'єкт, що потребує зусиль світової наукової спільноти" [1].

"Ідея В. Вернадського про Ноосферу — сферу Розуму стала основою вчення про Ноосферу, яке сьогодні активно розвивається і може дати якісно нові шляхи вирішення проблем, пов'язаних з "глобальними загрозами", — екологічною, ресурсною, енергетичною, демографічною, орієнтуючи вектор геополітики на захист інтересів людства як єдиного цілого. Цілісний ноосферний світогляд, що спирається на уявлення не лише про права, але і про обов'язки Людини і єдність людства, потрібний для створення реальної стратегії вирішення глобальних проблем сучасності, що здатна об'єднати зусилля представників науки, релігії і філософії з можливостями політиків і бізнесменів різних країн світу" [2].

Такі спадкоємність і традиція не випадкові, це вияв внутрішньої пульсації філософської думки, образно кажучи, зчитування досвіду свідомості. В. Вернадський, підтверджуючи спостереження, що раз висловлена думка продовжує жити в роздумах послідовників, 1886 р. зазначав: "Коли працюєш над яким-небудь науковим питанням, у думках постають образи осіб, які думали раніше над цим, відчуваєш, начебто якийсь невідомий,

невидимий ланцюг тісно зв'язує тебе з філософом-греком, середньовічним ченцем, арабським лікарем або з одним із видатних учених останніх трьох століть. Над тим же питанням вони працювали, думали, на кожному кроці бачиш сліди їхньої роботи, їхньої думки й тільки далі продовжуєш їх, і твоя думка зливається з їхньою думкою та всі разом є загальною безперервною роботою" [1].

В. Вернадський був людиною найвищих моральних якостей. Його близький знайомий М. Тимофєєв-Ресовський зазначав: "Люди бувають дуже погані, погані, середні, хороші, дуже хороші, і є деяка кількість чудових людей. Серед чудових трапляються дуже чудові люди, і, нарешті, серед дуже чудових людей трапляються — дуже рідко — абсолютно чудові люди. Ось Вернадський, поза сумнівом, був абсолютно чудовою Людиною".

Ми по праву пишаємося іменем ученого, який належить до когорти найвидатніших українців. Родове коріння Вернадських, за сімейними переказами, сягає середини XVII ст. Все життя Володимир Іванович зараховував себе до "рідного племені Українського" та виявляв прихильність до української мови, історії й культури свого народу. Пращур Вернадських — шляхтич Варна — воював у козацькому війську Б. Хмельницького [13].

У цьому році є ще один ювілей, пов'язаний з іменем В. Вернадського, — 35 років від часу надання його імені одній із найбільших національних бібліотек світу — Національній бібліотеці Україні. Ця подія відбулася 1988 р. за моєї безпосередньої участі. На той час установа мала назву "Центральна наукова бібліотека Академії наук Української РСР".

5 серпня 1985 р. мене призначили директором ЦНБ АН УРСР. Упродовж восьми років я вивчав роботу бібліотеки та мав змогу ретельно ознайомитися з її фондами. У відділі рукописів мою увагу привернули архіви М. Гоголя (адже я народився в Ніжині, де певний час жив і навчався письменник), і рукописні матеріали Володимира Івановича Вернадського — одного з фундаторів бібліотеки.

У 1972—1986 рр. старшою науковою співробітницею відділу рукописів працювала Олена Михайлівна Апанович (9 вересня 1919 р. — 21 лютого 2000 р.) — українська історик, архівістка, письменниця. Тривалий час О. Апанович досліджувала українську рукописну історичну книгу. Виявивши у фондах бібліотеки матеріали першого президента Всеукраїнської академії наук

(ВУАН) академіка В. Вернадського, на їх основі написала та опублікувала 20 статей і монографію.

У 1988 р. О. Апанович як заступник ученого секретаря Комісії АН УРСР з розробки наукової спадщини В. Вернадського висловила ідею надати бібліотеці ім'я ученого. Я був готовий до такої ініціативи, оскільки японські вчені, які приїздили на святкування одного з ювілеїв академіка, запитували мене: "Чому ви не надаєте бібліотеці ім'я видатного українського вченого?". Я не пам'ятаю, що відповів, але ідея засіла в голові.

Пропозицію О. Апанович я підтримав і попросив письмово обґрунтувати цю ідею. Підготувавши відповідні документи: лист на ім'я президента Академії наук України Бориса Євгеновича Патона і обґрунтування щодо надання бібліотеці імені Вернадського, пішов до Б. Патона. Уважно вислухавши мої аргументи, Борис Євгенович почав згадувати про давно забуті "темні плями" з життя В. Вернадського, зокрема його втечу з військом Білої гвардії. Запитав: "А як на це подивляться партійні функціонери"? Відтак, замислившись, сказав sacramентальну фразу: "... Ну й х рні з ними. Нех ай думають! Готуй документи".

У підсумку 19 лютого 1988 р., згідно з постановою Ради Міністрів УРСР, бібліотеці було надано ім'я одного з її фундаторів — Володимира Івановича Вернадського. Це рішення було актуальним і вчасним, як і постанова Ради Міністрів, адже в Україні тривала підготовка до ювілею — 125-річчя від дня народження вченого.

Через кілька років я почав уважно слідкувати за публікаціями, що стосувалися Ноосфери та впливу колективної свідомості на матеріальний світ...

Життя — бумеранг: що посіяли, те й пожинаємо

XXI ст. розкриває нові можливості для людства. Новітні дослідження квантової фізики, торсіонні технології й ментальні закони надають нам нові перспективи пізнання світоустрою та свого призначення на Землі.

Настає Ноосфера — ера Розуму, ера Знання. Закінчується Інформаційна ера. Людство зрозуміло, що нестримний потік інформації та її нагромадження перешкоджають позитивному розвитку світобудови. Приходить чіткіше усвідомлення думки американського письменника та філософа Р. В. Емерсона: "Куди поділася наша Мудрість, яку ми загубили в знаннях, куди поділися наші Знання, які ми загубили в Інформації".

Ґрунтовний аналіз численних досліджень багатьох науковців дає змогу сформулювати

систему знань про світобудову і вплив на неї Людини. Водночас залишається низка запитань, на які сьогодні немає однозначної відповіді. Для чого Людина живе на Землі? Яке призначення людства? Чи впливає Людина своїм Розумом або Інтелектом на матеріальний світ, на світобудову?

Нині потрібно знати й розуміти, що чекає людську цивілізацію попереду, до чого прямує Людина зокрема, які завдання ставить перед собою та які шляхи обирає для їх реалізації? А далі має відбуватися рутинна робота для досягнення поставленої мети й колосальна творча робота з удосконалення власне Людини. Тепер людство має піти шляхом формування справедливого суспільства. Рух не зупинити нікому й ніколи, тільки в русі — Сила, і Сила Духу зокрема... Божественний двигун руху — Любов! Це не постільні обійми, це стан Гармонії та внутрішнього спокою. Щастя та Любов — найвище досягнення Гармонії відносин. Любов — це основа Вічного Руху, це погляд, спрямований лише вперед, коли все стає зрозумілим, ясним і чистим [3].

Цей прогресивний процес має тривати без війн. За багатовікову історію людства було достатньо конфліктів, багато крові, а ось розвиток суспільства таким, яким він мав би стати, не відбувся. Сьогодні Людина складає іспит на зрілість і здатність самостійного руху у Вічності, після розуміння законів світобудови та сприйняття важливості ідеї впливу колективної свідомості на матеріальний світ.

Сила думки — це специфічний універсальний інструмент. Саме з його допомогою люди створюють матеріальний світ. Будинки, дороги, гроші, міжособистісні відносини — усе це було спочатку думкою. Коли з'являється думка, саме вона формує поведінку Людини, що згодом утілюється в матеріальному світі. Отже, *матеріальний світ є віддзеркаленням наших думок.*

Проте перш ніж матеріалізуватися, думка проходить певні трансформації, що сьогодні спостерігаємо на території України. Війна! Корупція! Жага накопичення! Гроші, гроші, гроші! Краще "долари"! Знання нічого не важать. Нині "Людина розумна" — це та, яка має купу грошей. Недарма поміж окремих депутатів популярна відома фраза: "Якщо ти такий розумний, то покажи свої гроші". XXI століття й страхіття війни... Люди знищують одне одного. Що з нами сталося?

Усе пояснюється надзвичайно просто. Згадаємо відомі прислів'я: "Як гукнеш, так і відгукнеться" чи "Що посієш, те й пожнеш". Нині ми

"пожинаємо" плоди власних думок, початку 1990-х рр.! Усі в бізнес! Продаємо все, що було зроблено "клятими більшовиками", тобто нашими батьками й дідами. Продали й Україну. Кому? Своїм же лихварям, які в несамовитому бажанні збагачення не знають межі.

Проте все закономірно. Давня арійська філософія (ДАФ) пояснює це дуже просто. Є Світовий Розум (Абсолют, Бог, Аллах, Творець, Всевишній) який сприймає всі мислеформи (думки) кожної Людини. Ці думки потрапляють на Ментальний (*ментал* — дух) план, об'єднуються за однаковими ідеями, а відтак повертаються на Фізичний план, тобто на Землю.

У 1990-ті рр. більшість населення думала про гроші — отримуйте корупцію та олігархів. Дивилися фільми, спостерігали по телебаченню війни в Іраку та Югославії, читали детективи, книги й статті про війну — отримуйте війну на своїх землях. "Плоди", які доводиться "пожинати", приходять із запізненням через опрацювання інформації на ментальному (духовному) плані. Тому все закономірно — що посіяли, те й пожинаємо.

Ось як бачить дію законів світобудови поет О. Гаврилюк:

*Життя, як бумеранг — добро вітає:
Що віддасте — подібне повертає,
Що засіваєш — зрештою пожнеш,
Збрехав — і вже брехні не оминеш.
Так часом вчинок долю визначає:
Прощення має той, хто все прощає.
Віддасте — і Вам повернуть радо,
За підлу зраду слід чекати зради.
Образили когось — Вас ображають,
З повагою живеш — Вас поважають,
Життя, як бумеранг: гріхи, заслуги,
На чорну думку принесе недуги
На світлу думку — Божу благодать...
Якщо не знав цього, то варто б знати!*

Настав час, коли людство має нарешті озирнутися назад, на пройдений шлях. І водночас спробувати зазирнути в майбутнє, зрозуміти, що на нього чекає, якщо залишатися на тому рівні духовного, морального та наукового багажу, який був накопичений за останні дві тисячі років і нині визначає Світогляд та поведінку восьми мільярдів населення планети. На жаль, похвалитися нічим — землетруси, повені, війни, жорстокість, втрата загальнолюдських цінностей. На моральну деградацію людства матеріальний світ відповідає природними катаклізмами [4].

Природні катастрофи планетарного масштабу — своєрідне нагадування про те, що світ не

вічний, і є Вища Сила, яка, всупереч науково-технічному прогресу, може будь-якої миті припинити існування людства...

Надзвичайно важлива й нагальна проблема сьогодення — це екологія душі, творення внутрішньо гармонійної Людини. Головна перешкода на шляху до розв'язання цього питання — *наше світобачення*. Настав саме той етап розвитку цивілізації, коли ідеї Гармонії та Єдності мають бути домінантами свідомості кожної Людини та сформувані образ мислення, який можна назвати "космічною свідомістю" [5].

У Ноосфері наука стає нервовою системою нашої планети, тому кожна Людина має усвідомити, що від її думок і діяльності залежить земне життя, що саме вона несе всесвітню відповідальність за прогресивний розвиток Природи й ноосферної планетарної свідомості.

Настав час розібратися в понятті "ера Розуму" та ознайомитися з унікальними відомостями в галузі розвитку свідомості та законами розвитку світобудови. Надалі докладно розглянемо результати дослідження проблем впливу колективної свідомості людства на події, які відбуваються на планеті Земля, та обґрунтуємо наведені вище ідеї.

За майже 30 років досліджень я дійшов до розуміння існування Бога (Світового Розуму, Абсолюту, Ноосфери, Творчої пустоти тощо), вивчив Світобудову за Давньою арійською філософією, зрозумів значення медитації, щоденно виконуючи настанови Махаріші та практичні вправи (асани, пранаями, мантри й сутри) трансцендентальної медитації (ТМ). Таким був початок мого вивчення й розуміння колективної свідомості та її впливу на матеріальний світ.

Для чого Людина живе на Землі?

Політики, філософи, представники влади постійно ведуть мову про ідеологію, ідеї глобалізації тощо, адже вважають, що без них неможливо розбудувати успішну державу. Ці дискусії спрямовані лише на відволікання Людини від її головного призначення в цьому світі — **поповнення своїм Інтелектом Світового Розуму**. Саме Людина відповідальна за трансформацію земного життя. Своєю поведінкою та думками (мислеформами) вона визначає та формує фізичний світ планети Земля. Слід зрозуміти, що всі події на земній кулі залежать від Людини та її Інтелекту. Усвідомлення цієї простої істини й відповідне формування колективної свідомості миттєво змінить якість життя на Землі.

Отже, проаналізувавши численні праці багатьох науковців, які вивчали Ноосферу (сферу

Розуму), використовуючи власні дослідження, доходимо висновку: **головним завданням Людини як єдиної істоти, наділеної Розумом, є поповнення своїм Інтелектом Інтелекту Світового Розуму (ICP)**.

Надамо визначення окремим наведеним поняттям.

Ідеологію розробляють, щоб впливати на свідомість певної категорії людей. Але ідеї не самі собою потрапляють в їхні голови. Замало винайти ідеї, якими б привабливими вони не видавалися, повинні бути особистості, які насаджуватимуть ідеологію населенню. Ці особистості й створюватимуть ідеологічний механізм. Коли їх багато, вони мають час і засоби, то організуються й виробляють особливу технологію ідеологічної обробки мас.

Отже, ідеологія є, по суті, засобом маніпулювання людьми. Однак що має консолідувати націю? На наш погляд, об'єднавчою доктриною є знання про світобудову й основне призначення Людини зокрема та людства загалом.

Ноосфера (грец. νόος — розум і σφαῖρα — сфера) — частина Землі й навколопланетного простору, в якому виявляється вплив Людини.

Розум (лат. ratio; дав.-гр. ὁ νοῦς) — філософське поняття, що відбиває здатність Людини мислити, відображати та пізнавати об'єктивну дійсність. Розум характеризує загальний інтелектуальний розвиток, рівень пізнання.

Інтелект (лат. intellectus — відчуття, сприйняття, розуміння) — частина розуму, яка відповідає за опрацювання інформації, абстрактне мислення, винахідницьку діяльність та ухвалення рішень. Сьогодні достеменно відомо, що Людина має Розум — детерміновану субстанцію та стохастичний Інтелект.

Результати досліджень багатьох учених надають підстави до висновку, що матеріалістична цивілізація добігає закономірного кінця. **На зміну пануванню матеріального капіталу приходить панування знань та їхніх носіїв**. Настане нове світле майбутнє людства — **Ноосфера**.

Завдання кожної Людини під час життя на Землі — праця, у процесі якої в Людини виникають ідеї. Вони поповнюють Ментальний план Світового Розуму.

Багато дослідників усвідомлювали наявність Світового Розуму та його творчої діяльності. На підтвердження цієї думки наведемо кілька висловлювань науковців різних країн.

Видатний український учений, засновник Академії наук України В. Вернадський майже століття тому наголошував: "...ми доходимо

висновку щодо переходу до нового суспільного ладу, нової ери в житті людства та житті на нашій планеті взагалі, коли точна наукова думка як планетна сила виступає на перший план, проникаючи й змінюючи все духовне середовище людських суспільств, коли нею охоплюються та змінюються техніка життя, художня творчість, філософська думка, релігійна думка... Я глибоко переконаний і дедалі більше переконуюся, що є єдина можливість зробити суспільну культуру міцною — це підняти маси, зробити для них культуру (передусім науку) життєво необхідною" [1].

Подібно до людського організму, де майже всі функції, що відповідають за взаємодію з довкіллям, координує мозок, так і функціонуванням сучасного глобального надорганізму — Ноосфери — керує її Розум — людський Розум. "Проблему взаємозв'язку Космосу та Людини" В. Вернадський вирішує на користь їх духовно-матеріальної органічної єдності. З появою на планеті Людини розпочався новий етап у розвитку біосфери, що переходить у Ноосферу — сукупність Розуму й культури, створеної Людиною. Врешті-решт, припускав учений, людство вийде в Космос. Як бачимо, друга половина ХХ ст. блискуче підтвердила це передбачення.

Ж. А. Фабр (1823—1915), французький ентомолог, автор 10-томного видання "Спогади ентомологічні", зазначав: *"Світ керований нескінченним Розумом. Що більше я спостерігаю, то більше відкриваю цей Розум, який світиться за тьмяницею суцього. Я знаю, що з мене глузуватимуть, але не переймаюся цим, легше здерти з мене шкіру, аніж позбавити віри в Бога. Бог, мені не потрібно вірити в Нього — я бачу Його"*.

В. фон Браун (1912—1977), німецький фізик, один з основоположників космонавтики, керівник американської космічної програми, стверджував: *"Я не можу зрозуміти ученого, який не визнавав би Вищого Розуму в усій системі Всесвіту, так само як і не міг би зрозуміти богослова, який заперечував би прогрес науки. Релігія та наука є сестрами"*.

Отже, призначенням кожної Людини, яку відрізняє від інших біологічних видів наявність Розуму, є **накопичення Інтелекту Світового Розуму**, тобто кожна Людина у процесі творчої діяльності сприяє накопиченню ІСР. І це є її основним призначенням.

Людині надано право жити. Вона має Розум. Кожен із нас повинний ставитися до себе надзвичайно серйозно та прагнути відповідати своєму призначенню. Сьогодні світ перебуває на роздоріжжі. Ключові ідеї минулих століть реалізо-

вано. Що складнішу річ чи явище Людина намагається осягнути, то складнішу ідею має продукувати. З математики відомо, що більшу флуктуацію потрібно продукувати, то більший масив елементів, з якого робиться вибірка, слід мати.

Якщо розглядати соціальні системи крізь призму ідеології Ноосфери, то основою соціального розвитку є не класова боротьба, як вважають марксистки. **Соціальний розвиток — це розширення Інтелекту Світового Розуму, з якого робляться вибірки для пошуку шляхів подальшого розвитку світобудови — розвитку людства** [6].

Нині поширені думки про особливий менталітет української нації. Однак як він формується? Про це ніхто не висловлює жодної ідеї. Формування менталітету логічно й послідовно визначено Давньою арійською філософією [7], згідно з якою є Ментальний план, чи тонкоречовинна субстанція, на якій збираються всі мислеформи людей — "ментальні тіла" чи "дух". Ці мислеформи об'єднуються за спільними першоідеями та переходять на нижній Ментальний план, згодом — на Астральний план, де, відповідно до першоідеї, дістають інформаційно-енергетичне наповнення й повертаються на Фізичний план до людей, які генерували мислеформи. Згенеровані певним народом множини мислеформ і формують менталітет нації та її життєву позицію.

Щоб змінити життя на Землі, люди повинні змінити власне ставлення до нього та формувати позитивні мислеформи. Саме на цьому рівні працює формула **"як гукнеш, так і відгукнеться"**.

Сьогодні ми є свідками ренесансу "космічної філософії". Людство, перед яким постала потреба пошуку шляхів вирішення глобальних проблем (соціальних, екологічних, військової безпеки тощо), впритул підійшло до освоєння космічного Світогляду й світовідчуття. Соціум шукає ті принципи сприйняття світу, які допоможуть йому вижити у складному та суперечливому світі.

"На зміну Землі-галері, яка пливе в неосвяженому океані та яку ніхто не може полишити, де кожен, немов каторжанин, прикутий до весла ланцюгами користі та егоїзму, заздрості та злості, повинна прийти інша Земля. Її теж не можна полишити, але члени команди вільні, чисті думками й сильні духом, об'єднані загальною високою та розумною метою" [12].

В. Вернадський і Ноосфера

Двадцять років ХХ століття... Перша світова війна, громадянські війни. Люди вбивають один одного. Ворожеча, кров, смерть. Людство не має

жодної ідеї, що сприяла б прогресу Світового Розуму. Розум надано Людині, щоб мислити, а це означає: аналізувати минуле, оцінювати сьогодення та прогнозувати майбутнє. Діяти так, щоб життя на Землі розвивалося в напрямі Любові та Добра — для кожної людини, кожної сім'ї, кожного народу, кожної країни та всієї біосфери, а зло викоринилося.

Ідеї видатного грека Платона було своєрідно розвинено в оригінальному філософському напрямі, що сформувався наприкінці XIX — на початку XX ст. і дістав назву космізму. Його знаними представниками були В. Вернадський, К. Цюлковський і М. Федоров.

В ідеях цих учених відчутне наслідування Платона, зокрема:

— постулат про генетичну єдність Космосу та Людини;

— віра в можливість пізнання Космосу;

— ідея про потребу гармонійного співіснування Космосу та Людини;

— віра в те, що все, створене Богом, — не гра, а для чогось потрібне;

— переконання, що тільки від Людини залежить, чи зможе вона пізнати той прообраз, відповідно до якого створено Людину та Космос;

— переконаність, що пізнання Космосу як першої копії з досконалого зразка є кроком до пізнання суцього.

Учені змогли зазирнути в майбутнє й передбачити процеси різкої зміни масштабів творчої діяльності людства, глобалізацію соціальних процесів як необхідної умови подальшої еволюції Людини.

Новий етап такої еволюції, на їхню думку, передбачає активність людської спільноти. Подальший розвиток Космосу та Людини залежить від творчої діяльності індивідів, здатності об'єднатися, здолати ворожнечу й війни, впливати на хід природних та історичних процесів.

Феномен людської свідомості багато сотень років залишався предметом дослідження філософів і психологів, до появи квантової фізики, що зіткнулася з проблемою виміру. Квантові фізики одноставно заговорили про умови спостереження, які задаються свідомим суб'єктом або макроскопічним приладом, але про можливу модель свідомості доки не йшлося. Одні зазначали, що свідомість — це лише ілюзія, інші — що свідомість можна описати яким-небудь складним математичним алгоритмом, але завжди залишалося щось незрозуміле, недомовлене в цьому таємничому феномені.

За одним із тлумачень, "свідомість — це вища, найбільш розвинена і складна форма,

відображення, яка властива тільки людині. Виникнути вона могла лише завдяки тому, що становила собою подальший розвиток тих менш досконалих форм відображення, які сформувалися в процесі еволюції живих організмів" [15].

Експерименти фізиків нав'яли вченим нові ідеї, і вони зрозуміли, що на матеріальний світ впливає **колективна свідомість**, тобто якщо люди думають про події, які відбуваються навколо них однаково, то їхні мислеформи із часом формують матеріальний світ.

"Втомившись" від нашестя думок і мислеформ без позитивних першоідей "Бог (Світовий Розум) посилає на Землю сигнал людству про своє існування". Його "звістку" отримує український учений В. Вернадський. У дослідженнях він доводить, що *біосфера Землі від самого початку сформувалася як складна система, з великою кількістю видів організмів, кожен з яких виконував свою роль у загальній системі*. Без цього біосфера взагалі не могла б існувати, тобто стійкість її існування було відразу зумовлено її складністю. В. Вернадський особливо виділяє трансформаційний вплив на Землю однієї з форм життя — Людини — через її розумову діяльність і передбачає швидке зростання глибини та масштабів цього впливу. Внаслідок техногенної діяльності Людини біосфера Землі докорінно перетворюється та стає Ноосферою — "сферою Розуму". Вона охоплюватиме дедалі більшу частину Землі — від глибоких надр до найвищих шарів атмосфери [1]. **Учення В. Вернадського поклато початок вивченню впливу Розуму людей на матеріальний світ.**

Французькі вчені та Ноосфера

Проблеми розвитку матеріального світу (біосфери) та свідомості учені активно почали досліджувати ще у 1920-х рр. У вжиток було введено термін "Ноосфера", у статтях французького математика і філософа Е. Ле Руа — професора Коллеж де Франс (від 1921 р.), члена Французької академії наук (від 1945 р.), представника католицького модернізму. Його відомі праці в галузях математики, антропології та філософії, на жаль, досі не перекладено українською мовою.

Поняття "Ноосфера" Е. Ле Руа використовував на позначення сучасної геологічної стадії розвитку біосфери. Цю позицію поділяв його приятель — видатний французький геолог П. Теяр де Шарден.

Е. Ле Руа та П. Теяр де Шарден познайомилися з В. Вернадським 1923 р. у Парижі. Слід зазначити, що термін "Ноосфера" з'явився в працях французьких учених лише після того, як вони на початку 1920-х рр. прослухали в Універ-

ситеті Сорбонни у Франції курс лекцій В. Вернадського з проблем геохімії та біогеохімії.

У книзі "Нариси геохімії", виданої 1924 р. у Парижі французькою мовою, учений зазначав: *"З Людиною, поза сумнівом, з'явилася нова величезна геохімічна сила на поверхні нашої планети. Рівновага в міграції елементів, яка встановилася протягом тривалих геологічних часів, порушується Розумом і діяльністю Людства* (Виділено мною. — М. С.). *Ми перебуваємо нині в періоді зміни цим шляхом умов термодинамічної рівноваги усередині біосфери"*.

Варто докладніше зупинитися на постаті П. Теяра де Шардена, ім'я якого також пов'язано з формуванням і розвитком ідеї Ноосфери. Це один із найяскравіших мислителів ХХ ст., палеонтолог і священник, професор кафедри геології Католицького університету в Парижі та член Ордену єзуїтів. Учений розвивав уявлення про духовну еволюцію Всесвіту, підсумком якої сьогодні є діяльність "Людини розумної", а перспективою — прямування до нескінченної "точки Омега", до одухотворення й перетворення Всесвіту, *до єднання Людини з Творцем Всесвіту*.

Науковець зауважував, що еволюція — це щось значно більше, ніж теорія, система або гіпотеза. Вона є основним знанням, якому тепер мають підкорятися всі теорії, гіпотези, системи, якщо прагнуть бути розумними й істинними, а поява у фіналі Людини на Землі є тільки логічним результатом упорядкованого процесу, спланованого від початку виникнення нашої планети: *"Людина — не статичний центр світу, як довго вважав світ, а вісь і вершина еволюції, що набагато прекрасніше"*. Згодом науковець зазначав: *"Коли Людина дізналася, що доля світу в ній самій, вона вирішила, що перед нею відкривається безмежне майбутнє, в якому вона не може загубитися, і ця первісна реакція часто спонукає її на пошуки своєї завершеності у відокремленні"* [12].

У 1920 р., блискуче захистивши в Сорбонні дисертацію на тему "Савці нижнього еоцену Франції", П. Теяр де Шарден здобув докторський ступінь і обійняв посаду професора кафедри геології в Католицькому університеті в Парижі. Еволюційні ідеї вченого стали приводом для доносу щодо його єретичних суджень по лінії Ордену єзуїтів. Доносам було дано хід, і професору заборонили читати лекції. Від 1926 до 1946 рр. він працював дослідником природи в єзуїтських місіях у Китаї, де й написав свою головну книгу — "Феномен Людини". Повернувшись у Францію 1946 р., П. Теяр де Шарден не отримав дозволу на друкування цієї праці, йому заборонили виступати

з питань філософії і навіть відвідувати Париж. Учений прийняв пропозицію зі США керувати розкопками у Східній Африці.

За рік до смерті П. Теяра де Шардена записав у щоденнику: "Усі пригоди у сфері духу — це голгофа". 10 квітня 1955 р. він помер у Нью-Йорку від серцевого нападу. Посмертні публікації праць ученого спричинили нові санкції Ватикану. У 1957 р. книги П. Теяра де Шардена було вилучено з бібліотек семінарій і католицьких установ, указ ватиканської канцелярії закликав охороняти католицьку молодь від згубного впливу його праць. Проте ці ідеї надихнули багатьох католиків, ученого навіть порівнювали з Хомою Аквінським, який свого часу відкрив нові шляхи об'єднання християнства з наукою. Сьогодні ідеї вченого відомі далеко за межами світу католицьких богословів [14].

Відправною точкою своїх досліджень і В. Вернадський, і П. Теяр де Шарден вважали так звану цефалізацію — процес збільшення маси головного мозку і, як наслідок, еволюційно прискорений розвиток нервової системи Людини. Відбувається стрибок — від інстинкту до думки, отже, еволюція біосфери прямує в напрямі розвитку свідомості, тобто формування Ноосфери. Звідси висновок: *нематеріальна думка Людини стає геологічним чинником, що матеріально перетворює планету. З'являється загальнопланетарний Мозок, який бере на себе відповідальність за подальший розвиток планети* [12].

П. Теяр де Шарден називав Ноосферою певну "оболонку думок" над Землею. Він уподібнював Розум до полум'я, в якому зігрівається земна куля і яке поступово охоплює планету, утворюючи новий покрив: *"Земля не лише покривається міриадами зерняток думки, але огортається єдиною мислездатною оболонкою, що створює функціонально одну велику зернину думки в космічному масштабі. Безліч індивідуальних мислень групується та посилюється в акті одноставного мислення. Таким є той загальний образ, в якому аналогічно та симетрично з минулим ми можемо науково уявити собі людство в майбутньому"* [12].

Академік В. Вернадський вкладав у поняття Ноосфери принципово інший сенс. На думку ученого, це матеріальна оболонка Землі, що змінюється під впливом людей, які своєю діяльністю так перетворюють планету, що можуть бути визнані "потужною геологічною силою". Ця сила — думкою та працею — перебудовує біосферу "в інтересах людства, що вільно мислить, як єдиного цілого".

(Далі буде)

Список бібліографічних посилань

1. Вернадский В. Биосфера. Москва : Мысль, 1967. 376 с.
2. Крисаченко В. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Заповіт, 1996. 352 с.
3. Тихоплав В. Ю., Тихоплав Т. С. Наше духовное исцеление. Санкт-Петербург : Весь, 2003. 288 с.
4. Вейник А. Термодинамика реальных процессов. Минск : Наука і тэхніка, 1991. 576 с.
5. Савин А. Ю. Человек на пути к "космическому сознанию". URL: http://old.nastrussia.ru/noocosmos_2.htm.
6. Острецов И. Введение в философию ненасильственного развития. Москва : Великий Град, 2013. 320 с.
7. Беляев И. Древнеарийская философия. Том 1. Москва : Фонд развития и поддержки следственных органов, 2008. 480 с.
8. Сковорода Г. Повне зібрання творів : У 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973.
9. Кузнецов В. Эра Разума (сознание и жизнь). Днепропетровск : Литограф, 2011. 220 с.
10. Тихоплав В., Тихоплав Т. Научно-эзотерические основы мироздания. Жить, чтобы знать. Серия: Квантовая магия. Книга 1, 2. Санкт-Петербург : Весь, 2016.
11. Сенченко М. Аксиоматична теорія соціальних систем. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 11. С. 3—9.
12. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. Москва : Наука, 1987. 239 с.
13. Повод С. Значення наукового надбання Володимира Вернадського та його актуальність у подоланні викликів сучасності. 15.06.2017. *Дніпропетровська обласна організація Національної спілки журналістів України*. URL: <http://nsju.dp.ua/znachennya-naukovogo-nadbannya-v-i-vernadskogo-ta-jogo-aktualnist-u-podolanni-viklikiv-suchasnosti.html>.
14. Швецова-Водка Г. Учення про ноосферу як підстава розвитку ноокомунології. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2018. Вип. 2. С. 10—23.
15. Свідомість: її походження та соціальна сутність. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/36.htm>.

Надійшла до редакції 17 серпня 2023 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 655.11(477)(091)(045)

Орест Мацюк,

*український історик, архівіст, краєзнавець,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник культури України*

Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова

У вітчизняній і зарубіжній літературі з історії українського друкарства цілий ряд дослідників висловлював свої думки і припущення з приводу існування друкарень на Україні до Івана Федорова. Однак ці докази ґрунтувалися, головним чином, на словах самого Федорова у його післямові до львівського "Апостола" "вселшумися в преимени- том граде Лвове, яко по стопам ходяще топтаным некоего богоизбранна мужа начах глаголати в себе молитву сію". Переважна більшість дослідників зовсім справедливо вважала і вважає, що це поки що найраніша відома нам згадка про існування друкарства у Львові до Івана Федорова. Були і такі довідники, які не вірили в слово самого Федорова, роблячи з цього свої власні висновки, хоч і не мали для цього жодних доказів¹. Г. І. Коляда² вважає, що навіть під час

приїзду І. Федорова до Львова в 1572 р. тут існувала вже друкарня і були друкарі. Одним з них міг бути львівський міщанин Семен Сідляр, який позичив друкарю 700 злотих на обладнання його друкарні у Львові³. С. Сідляр був освіченою людиною, високо цинив друкарство і майстерність І. Федорова, листувався з князем Курбським, який писав йому: "Познах в тебе искры от божественного огня, возгорешемь являемья"⁴.

Крім С. Сідляра, нам добре відомий і Лаврентій Филипович. У Федорова був помічник — хлопець із Заблудова Гринь Іванович. Федоров не мав часу вчити його різних процесів друкарської справи і віддав на два роки до Лаврентія Филиповича в науку малярства. Гринь навчався не лише малярства, він опанував весь складний комплекс друкарської справи⁵. Оскільки Лаврентій

¹ А. С. Зернова, Начало книгопечатания в Москве и на Украине, Москва, 1947, стор. 47—49.

² Г. І. Коляда, До питання про українське друкарство перед Іваном Федоровим, "Радянське літературознавство", № 6, Київ, 1962.

³ St. Ptaszycycki, Iwan Fedorowicz, drukarz ruski we Lwowie z konca XVI wieku. Rozprawy wyd. filolog. Akad. Umiej. w Krakowie, t. XI, Krakow, 1884, стор. 23.

⁴ А. Курбский, Сочинения, РИБ, т. 31, СПб., 1914, стор. 469.

⁵ St. Ptaszycycki, згадана праця, стор. 30—33.